

KONTAKTY OFLAGU II C WOLDENBERG Z ARMIĄ KRAJOWĄ

Wiesław Dembek*, Zdzisław Izydorczak*, Piotr Stanek**

* *Stowarzyszenie Woldenberczyków*

** *Centralne Muzeum Jeńców Wojennych*

Od połowy 1940 roku Komenda Główna Związku Walki Zbrojnej starała się organizować komórki konspiracyjne w obozach jenieckich i wśród skupisk Polaków wywiezionych na roboty. Tym niemniej aż do drugiej połowy 1941 roku Oflag II C Woldenberg nie miał kontaktów organizacyjnych z zewnętrznymi ośrodkami dyspozycyjnymi. W tym okresie konspiracyjne dowództwo i jego działania były inicjatywą samych jeńców. W drugiej połowie 1941 r. oficerowie ze specjalnie powołanego wydziału ZWZ o kryptonimie IKO nawiązali konspiracyjne kontakty ze wszystkimi:

- „kurnikami”, tzn. obozami oficerskimi;
- „gołębnikami” – większością obozów żołnierskich;
- „mrowiskami” – polskimi ośrodkami robotników przymusowych znajdującymi się w III Rzeszy.

Konspiracyjną łączność z rządem londyńskim, Komendą Główną AK i innymi obozami jenieckimi, a także z partyzantką, utrzymywano poprzez paczki, listy i drogą radiową, wykazując w tej dziedzinie wiele inwencji i pomysłowości. Tą drogą dotarli do obozu rozkazy, długości fal radiowych i godziny nadawania polskich audycji radiowych z Anglii. Dotarł też spis pseudonimów konspiracyjnych komendantów obozów jenieckich, a także szyfry i rota przysięgi, którą składali pracujący w konspiracji obozowej.

W korespondencji posługiwano się szyfrowanymi listami i specjalnie oznakowanymi paczkami, które odbierano na poczcie poza cenzurą. W późniejszym czasie nawiązywano łączność drogą radiową, ale tylko w sposób jednostronny, wysyłając wiadomości do obozu. Nadawanie z obozów uznano za zbyt ryzykowne. Do oflagów trafiały nie tylko rozkazy, biuletyny, ale też specjalne pismo „Głos Ojczyzny”. Dotarły też odbiorniki radiowe w podzespołach, marki i dolary, krótka broń i amunicja. Wreszcie mapy i plany terenów przyobozowych, mające wielkie znaczenie w czasie ucieczek. W tych kontaktach poszczególne oflagi miały kryptonimy:

- „Waldemar” – Oflag II C Woldenberg,
- „Maks” – Oflag VII A Murnau,
- „Gracjan” – Oflag II D Gross Born, itd.

Komenda główna ZWZ-AK przekazała zalecenie organizowania konspiracyjnych komórek dowódczych i prowadzenia prac szkoleniowo-wojskowych. Do lipca 1944 r., za zgodą sztabu Naczelnego Wodza, wydano 5 instrukcji Komendanta Głównego ZWZ-AK, formułujących zadania jednostek konspiracyjnych w zależności od etapu wojny.

- Instrukcja nr 1, wydana w 1941 r., wzywała do utrzymania jedności jenieckich szeregów, zachowania żołnierskiej postawy i utrzymania odporności psychicznej i fizycznej. Chciano, aby jak najszybciej powrócili do kraju.
- Instrukcja nr 2, ze stycznia 1942 r., nakazywała pracę konspiracyjną i określała ogólne jej zasady. Głównym celem władz konspiracji było zapewnienie powrotu jeńców do kraju i wykorzystanie ich do odtworzenia Wojska Polskiego. Zakładano, że jeńcy z obozów położonych na wschód od Łaby będą mogli wrócić do kraju i wziąć udział w walce wyzwoleniczej.
- Instrukcję nr 3, z 30 września 1943 r., podpisał gen. Bór-Komorowski wg wytycznych gen. Grota-Roweckiego. Zawierała ona zasady ogólne dla jeńców i robotników przymusowych oraz szczegółowe instrukcje rozładowania obozów jenieckich z wyznaczeniem marszrut i miejsc docelowych w Polsce.
- Instrukcja nr 4 z czerwca 1944 r., oparta na instrukcji nr 3, mówiła, że gdy Armia Czerwona wyzwoli Polskę, to powrót polskich jeńców i robotników przymusowych do kraju jest bezcelowy i niepożądany, więc odtworzenie Wojska Polskiego i punkty zborne dla jeńców będą usytuowane w Europie Zachodniej.
- Instrukcja nr 5, z lipca 1944 r. podała szczegóły łączności radiowej na wypadek rozpoczęcia walki w kraju i przerwania dotychczasowej korespondencji.

W czerwcu 1942 r. gen. Władysław Sikorski nakazał, drogą konspiracyjną, wszystkim obozom jenieckim założenie tajnej organizacji wojskowej. Rozkaz zaczynał się od słów: *Nie klóćcie się! Czytajcie „Księgi Pielgrzymstwa Polskiego”*. Powstanie i funkcjonowanie konspiracyjnego dowództwa wojskowego i szkolenia wojskowego w obozie było więc oczywiste i zrozumiałe. Na początek specjalny sztab założył cztery scenariusze likwidacji obozu.

1. Obozowi zagraża likwidacja z rąk Niemców – należy podjąć walkę zbrojną.
2. W Niemczech panuje rewolucja i chaos – trzeba iść trzema kolumnami za Łabę na zachód.
3. Obóz zajmuje Armia Radziecka – pozostajemy na miejscu, tworząc własną obsadę i porozumiewamy się z dowództwem radzieckim.
4. Kapitulacja Niemiec, nie ma żadnego sojusznika w pobliżu – przejść i zamknąć obóz, zapewnić wyżywienie i łączność radiową z dowództwem i sojusznikami.

W lipcu 1944 r. gen. Bór-Komorowski wydał rozkaz mogący uchodzić za wariant 5: na dane hasło siłowe przełamanie nadzoru niemieckiego, wyprowadzenie jeńców do lasu i przejścia przez nich broni ze zsynchronizowanych w czasie zrzutów. Chodziło o zapewnienie wsparcia dla planowanego w Wielkopolsce powstania. Dowództwo polskie w obozie odmówiło wypełnienia rozkazu uznając go za nierealny, między innymi dlatego, że w odległości 40 km stacjonowało niemieckie lotnictwo bombardujące, które – zawiadomione przez Niemców – zdążyłoby zmasakrować obóz przed jego rozbrojeniem. Dowódcy AK, którzy przybyli do obozu po Powstaniu Warszawskim i zapoznali się z jego warunkami, potwierdzili słuszność tej decyzji.

Wymienione 4 warianty były dokładnie opracowywane przez oddzielne ekipy zaprzysiężonych oficerów. Znamienne jest, że żaden z wariantów nie przewidywał rzeczy najbardziej oczywistej, to jest ewakuacji i marszu do kraju! Uznano, że najtrudniejszy będzie wariant nr 1, ze względu na niewielką ilość broni – pistoletów, granatów i nożyc ukrytych pod podłogą kantyny i w ulach pszczelich.

Na początku 1944 r. dowództwo konspiracji wojskowej, realizując rozkaz Komendy Głównej AK, rozpoczęło szkolenie kompanii szturmowej. Najważniejszym zadaniem tej grupy miała być obrona jeńców przed zagładą lub wywózką do obozów koncentracyjnych. Miała też ona współdziałać z ewentualnym alianckim desantem w pobliżu obozu. Słuszność powołania takiej grupy szturmowej nie budziła zastrzeżeń, ale skuteczność jej działania była wątpliwa. Nawet po roku od utworzenia kompania nie stanowiła siły wystarczającej do obrony prawie 7000 jeńców. W obozie było ukrytych co najwyżej 50 pistoletów i kilkadziesiąt granatów, a także kilkadziesiąt nożyc do cięcia drutów. Z takim uzbrojeniem można by było co najwyżej zdobyć przez zaskoczenie bramę obozową i jedną z wież strażniczych. Pierwszymi żołnierzami kompanii szturmowej byli jeńcy ze ściśle zakonspirowanego plutonu „R”, czyli nastuchu radiowego. Stan osobowy kompanii stale się powiększał o młodych i sprawnych oficerów zawodowych, tak że pod koniec istnienia obozu liczyła ona około 100 osób.

Placem ćwiczeń praktycznych były kolczaste zasieki i płoty rozdzielające całość obozu na tzw. bataliony i bloki. Wykonano analizę „martwych pól”, niebędących pod obserwacją naziemnych posterunków niemieckich, i tam prowadzono ćwiczenia i organizowano łączność między barakami, także w nocy. Cięte w tajemnicy druty kolczaste były potem ponownie łączone. Różne pomocne akcesoria, jak deski z prycz, wycieraczki i nakładki, były odnoszone na miejsce, a trawa i chwasty na miejscach ćwiczeń przywracane do stanu poprzedniego.

Na przełomie lat 1944/1945 dokonano ostatnich zmian w konspiracji wojskowej. Utworzono dwa nowe stanowiska dla broni szybkich, obsadzając je starszymi oficerami Komendy Głównej AK, którzy trafili do obozu po upadku Powstania Warszawskiego. Po Powstaniu Warszawskim do Oflagu II C Woldenberg trafiło bowiem 101 oficerów Armii Krajowej, w tym 96 wyższych oficerów sztabowych Komendy Głównej oraz dowódców poszczególnych zgrupowań. Osadzeni zostali oni w części A nieistniejącego już baraku nr 1, w tzw. Obozie Wschód. Wśród jeńców byli tacy oficerowie jak: ksiądz st. kapelan Henryk Cybulski, płk Władysław Frączek, ppłk Franciszek Rataj, płk Jan Rzepecki, płk Antoni Sanojca, mjr Stanisław Steczkowski, płk Józef Szostak, ppłk. Alfred Wallner.

Nieco wcześniej, bo 15 sierpnia 1944 r., w czasie trwania Powstania Warszawskiego, gen. Bór-Komorowski przekazał Sztabowi Naczelnego Wodza wszystkie sprawy dotyczące jeńców i robotników polskich w Niemczech. Londyn powiadomił o tym obozy jenieckie 28 sierpnia 1944 r. drogą radiową.

Wraz z przesuwaniem się frontu na zachód i spodziewaną klęską hitlerowców rosło napięcie w kontaktach pomiędzy polskimi ośrodkami decyzyjnymi. Generał Bór-Komorowski był rzecznikiem powrotu wyzwolonych jeńców do kraju, aby mogli jak najszybciej zasilić kadry dowódcze. Konspiracyjne dowództwo wojskowe obozu (gen. Jan Chmurowicz) było natomiast zdania, że jeńcy powinni skierować się na zachód, co podyktowane było obawą

przed represjami sowieckimi. W końcu stycznia 1945 r. Londyn skierował do kierownictwa konspiracji Oflagu II C bardzo ważny rozkaz spowodowany sugestiami gen. Bora-Komorowskiego. Rozkaz w zaszyfrowanej postaci brzmiał: *niech Waldemar odbuduje Pomnik i Parcele*, co oznaczało zalecenie powrotu jeńców do kraju w razie odzyskania przez nich wolności.

Jak to często bywa, życie samo narzuciło rozwiązania. 25 stycznia 1945 roku Niemcy podjęli ewakuację Oflagu II C na zachód. Część jeńców musiała odbyć wędrówkę do Rzeszy, części udało się zawrócić do Polski. Żołnierze Armii Krajowej, tak samo jak 3 tysiące innych jeńców, odzyskali wolność 30 stycznia 1945 r. w trakcie ewakuacji Obozu Wschód, w miejscowości Deetz (obecnie polskie Dziedzice). Wywiązała się tam walka pomiędzy konwojentami niemieckimi a pancernym zagonem Armii Czerwonej, w której czynny udział wzięli polscy oficerowie. W krwawej potyczce zginęło kilkunastu Polaków, a wśród nich ppłk. Edmund Iwaszkiewicz – uczestnik Powstania Warszawskiego, oficer Armii Krajowej. Wielu oficerów AK, którzy powrócili z Dziedzic do kraju, dotknęły ciężkie represje, ale to wykracza już poza zakres niniejszego opracowania.

Listę oficerów Armii Krajowej, którzy znaleźli się w Oflagu II C Woldenberg po kapitulacji Powstania Warszawskiego zamieszczamy poniżej.

Lp.	Nazwisko	Imię	Stopień wojskowy	Numer jeniecki	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Rozbieżności źródłowe
1.	Adamecki	Bernard Antoni	Płk dypl. lotnictwa	101405	12.07.1897	Markiewicze	W niektórych źródłach występuje tylko jako płk.
2.	Antonowicz	Walerian	Kmdr por.	101443	28.03.1893	Bielsk Podlaski	Występuje też jako kmdr ppor.
3.	Berger	Tadeusz Józef	Ppłk dypl.	101416	30.08.1892	Ropczyce	
4.	Bornstaedt	Antoni	Ppłk rez.	101420	17.01.1884	Warszawa	Występuje też jako Brockhausen.
5.	Brejnak	Zygmunt	Mjr	101462	2.04.1899	Warszawa	
6.	Ciechoński	Zdzisław	Ppłk	101437	21.01.1893	Warszawa	Występuje też jako Ciechomski.
7.	Cybulski	Henryk	Ks. st. kap./mjr	101455	9.09.1892	Katowice	
8.	Chrostowski	Marian	Mjr	101493	10.11.1907	Uścimów	Występuje też inny rok urodzin: 1897.
9.	Czarnocki	Aleksander	Por.	101500	26.02.1909	Nowe Miasto	Występuje też jako Czarniecki.
10.	Dobrowolski	Zygmunt	Ppłk dypl.	101407	10.06.1897	Czczeln	
11.	Dobrzański	Leonard	Mjr	101468	6.11.1902	Pruszków	Występuje też inny miesiąc urodzin: październik.
12.	Domurat	Franciszek	Ppłk	101418	6.04.1896	Wizna	
13.	Eysymont	Antoni	Mjr	101475	13.06.1903	Warszawa	Występuje też jako Eysymontt.

14.	Fido	Franciszek	Mjr	101446	21.01.1899	Zwoleń	
15.	Frączek	Władysław	Płk dypl.	101401	27.12.1895	Strzyszawa ?	
16.	Gąsiorowski	Kazimierz	Mjr	101477	5.05.1903	Kijów	
17.	Geib	Juliusz	Ppłk dypl.	101415	7.06.1891	Poznań	Występuje też z innym numerem: 101455.
18.	Gniewecki	Antoni Ludwik	Kmdr por.	101442	24.12.1897	Warszawa	Występuje też inny rok urodzin: 1891.
19.	Górnisiewicz	Stefan	Ppłk dypl.	101417	5.06.1897	Czerniaków	
20.	Granacki	Piotr	Mjr	101472	13.09.1893	Wilno	
21.	Grudziński	Czesław	Mjr	101497	14.05.1908	Chotowo	
22.	Herman	Franciszek	Ppłk dypl.	101432	30.10.1904	....	
23.	Hojarski	Kazimierz	Ppłk	101414	26.07.1898	Bochnia	
24.	Hryniewicz	Jerzy	Mjr	101476	19.08.1898	Warszawa	
25.	Iwaskiewicz	Edmund	Ppłk	101424	22.02.1891	Zakoziel	Występuje też inny dzień urodzin: 22.
26.	Jaczyński	Tomasz	Mjr	101481	23.12.1910	Łączna	
27.	Jagniątowski	Zbigniew	Mjr	101491	10.03.1901	Łódź	
28.	Jetter	Edward	Mjr	101489	14.05.1897	Warszawa	
29.	Kamiński	Stanisław	Ppłk	101439	26.05.1896	Stary Sącz	
30.	Kocimski	Henryk	Mjr	101485	22.01.1897	Pleszew	
31.	Koczvara	Józef	Płk	101410	16.03.1889	Mokrzyska	
32.	Komierowski	Witold	Płk	101404	9.01.1888	Warszawa	Występuje też inny dzień urodzin: 8.
33.	Korniak	Mateusz	Mgr int. dypl.	101486	9.09.1892	....	
34.	Lew-Ostik- Kostrowicki	Samuel	Mjr	101479	21.11.1902	Lida	Występuje też inna wersja nazwiska: Lew-Osatik-Kostrowicki.
35.	Kowalczyk	Stefan	Ks., płk	101409	1.08.1897	Warszawa	
36.	Kownacki	Andrzej	Mjr	101464	4.11.1897	Tomsk	
37.	Kozakiewicz	Włodzimierz z	Mjr	101494	22.11.1911	Ciechanów	
38.	Kulesza	Henryk	Mjr	101473	2.09.1896	Skarżysko	
39.	Kumor	Emil	Ppłk	101411	14.01.1899	Borysław	
40.	Lamers	Jan	Ppłk	101436	10.09.1897	Grybów	
41.	Lewandowski	Stanisław	Mjr	101453	8.05.1896	Żbików	
42.	Lewandowski	Zbigniew Józef	Mjr	101471	23.01.1909	Warszawa	
43.	Łętowski	Stanisław	Ppłk	101428	27.11.1908	Mińsk	Występuje też jako Lotowski.
44.	Łojkiewicz	Adolf	Mjr	101458	8.01.1895	Buciły	
45.	Łuszczewski	Adam	Ppor.	102442	6.04.1904	Warszawa	Występuje też błędny chyba numer: 101442.
46.	Majewski	Eugeniusz Zygmunt	Mjr	101461	6.08.1902	Płońsk	

47.	Malewski	Adam	Mjr	101467	14.02.1910	Dąbrówka	
48.	Malewski	Leon	Mjr	101487	24.04.1883	Łomża	Występuje też inny dzień urodzin: 22.
49.	Marcinek	Mieczysław	Mjr	101466	9.03.1894	Kraków	
50.	Michałowski	Tadeusz	Ppłk	101412	6.09.1896	Rzeszów	
51.	Mancewicz	Władysław	Mjr	101452	18.02.1907	Grodno	
52.	Michno	Stanisław Józef	Ppłk	101441	3.04.1897	Zerzeń	Występuje też inny dzień urodzin: 2.
53.	Mika	Władysław	Mjr	101480	15.01.1898	Kozienice	Występuje też jako Mikka.
54.	Matuszak	Bogdan	Por.	101499	1.06.1916	Grumnich	Występuje też jako Miłosz-Matuszak, także w stopniu ppor.
55.	Miszewski	Stanisław	Ppłk	101438	18.10.1879	Lublin	Występuje też inny dzień urodzin: 16.
56.	Mockało	Jan	Dr, mjr	101456	11.04.1898	Domanowo	
57.	Morozowicz	Eugeniusz	Mjr	101478	13.11.1893	Chicago	Występuje też jako Morocewicz.
58.	Niemczyński	Roman	Mjr	101457	12.11.1897	Przemyśl	
59.	Niepokólczycki	Franciszek	ppłk	101440	27.10.1901	Żytomierz	Występuje też data urodzenia: 1900.
60.	Niżyński	Aleksander	Mjr	101449	20.02.1903	Przemyśl	
61.	Nowicki	Stanisław	Mjr	101460	21.05.1890	Polesie	
62.	Ogarzewski	Jan	Mjr	101450	10.05.1894	Zagórz	
63.	Olszewski	Władysław	Mjr	101490	28.05.1896	Warszawa	Występują też razem jako imię i nazwisko jego pseudonimy: Bogdan, Popowski. I inna data urodzenia: 28.6.1890.
64.	Olszowski	Władysław	Mjr	101451	9.03.1883	Warszawa	Występuje też jako Olszewski. Występuje też inny rok urodzenia: 1888 lub 1891.
65.	Orlewicz	Stefan	Mjr	101482	27.08.1889	Mogielnice	
66.	Pawlikowski	Kazimierz	Mjr	101483	2.06.1888	Wadowice	
67.	Peszkowski	Kazimierz	Mjr	101454	24.08.1892	Ustrzyki Dolne	
68.	Piotrowski	Jan	Mjr	101444	24.12.1903	Warszawa	
69.	Płodowski	Józef	Mjr	101459	2.02.1907	Warszawa	
70.	Przeździecki	Jan	Mjr	101495	30.06.1908	Holaki	
71.	Rapaczyński	Kazimierz	Kpt.	101776	16.02.1900	Kraków	Występuje też jako Rapczyński i czasem też jako por. i data urodzenia: 13.11.1896.

72.	Rataj	Franciszek	Ppłk	101423	9.10.1894	Łągowo	
73.	Rogowski	Ignacy	Ppłk	101435	17.12.1893	Łódź	
74.	Rzepecki	Jan	Płk dypl.	101403	29.09.1899	Warszawa	
75.	Sanojca	Antoni	Płk	101406	4.06.1899	Rzeszów	
76.	Smereczański	Ignacy	Ppłk	101433	31.01.1888	Czerniowce	
77.	Srebrzyński	Józef	Ppłk	101427	16.03.1902	Bliżyn	
78.	Steczkowski	Stanisław	Mjr	101465	19.12.1900	Łomża	
79.	Stefanowicz	Tadeusz	Mjr	101484	9.06.1896	Ostrołęka	
80.	Strusiewicz	Karol	Ppłk	101422	18.09.1891	Stanisławów	
81.	Sułkowski (Muzyczka)	Kazimierz	Ppłk	101431	25.08.1899	Wilno	
82.	Pawłowski	Piotr	Por.	101498	12.02.1914	Warszawa	Występuje też jako Szoryn-Pawłowski lub Szeryn-Pawłowski i data dzienna urodzenia: 1.02.1914.
83.	Szostak	Józef	Płk dypl.	101402	25.02.1897	Józefów	
84.	Szymański- Markowski	Bolesław (Feliks)	Mjr	101488	20.06.1900	Żbików	Możliwe, że Markowski to pseudonim.
85.	Szymański	Jerzy Feliks	Mjr	101469	27.09.1909	Chocim	
86.	Szumański	Mieczysław	Ppłk	101413	4.06.1896	Tłumacz	
87.	Tarnowski	Jan	Ppłk	101429	1.03.1904	Płock	
88.	Tomczak	Antoni	Mjr	101474	25.05.1900	Swędów	
89.	Trzebiński	Lucjan	Ppłk	101434	7.01.1893	Ostrołęka	
90.	Tuk	Aleksander	Mjr	101448	6.10.1894	Warszawa	
91.	Wallner	Alfred	Ppłk	101421	10.03.1893	Sambor	Występuje też jako Waltner.
92.	Waluś	Augustyn Tadeusz	ppłk	101419	24.08.1895	Sobotnia Maz.	Występuje też błędnie: Walas.
93.	Wasilewski	Tadeusz	Ppłk	101430	4.07.1893	Glińnojeck	
94.	Witkowski	Jerzy	Mjr pilot	101425	12.03.1895	Ekaterinosław	Występuje też inna data urodzenia: 13.3.1895 i inny stopień: ppłk.
95.	Wilkowski	Wacław	Mjr	101445	25.09.1910	Pabianice	
96.	Wodnicki	Józef	Ppłk	101426	4.07.1896	Kalisz	Występuje też inna data dzienna: 9.
97.	Wolniak	Bogusław Ryszard	Mjr	101470	9.03.1907	Warszawa	
98.	Zbrowski	Janusz	Mjr	101447	4.12.1909	Bliżyn	Występuje też jako Zborowski, a także inny rok urodzenia: 1907.
99.	Zbyszyński	Leonard Feliks	Mjr	101463	6.11.1896	Warszawa	

100	Żebrowski	Gustaw	Mjr	101492	14.03.1900	Łomża	Występuje też inna data urodzenia: 11.03.1900.
101	Uszycki	Jerzy	Ppłk	101408	26.3.1893	Warszawa	

Materiały źródłowe

- Bielecki Robert, *Żołnierze Powstania Warszawskiego. Dokumenty z archiwum Polskiego Czerwonego Krzyża*, t. 2, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Wyd. Neriton, Warszawa 1996.
- Centralne Muzeum Jeńców Wojennych, Mikrofilmy, sygn. 1 R-III.
- Izydorczak Zdzisław, *Informacja i konspiracja. W: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*. Pr. zbior. red. W. Dembek. Stowarzyszenie Woldenberczyków, Urząd Miasta i Gminy Dobiegniew, Dobiegniew 2017.
- Muzeum Powstania Warszawskiego, Powstańcze Biogramy.
- *Oflag II C Woldenberg. Wspomnienia jeńców*. Praca zbior., Książka i Wiedza, Warszawa 1984.
- Olesik Jan, *Oflag II C Woldenberg*. Wyd. MON, Warszawa 1988.
- Studium Polski Podziemnej w Londynie, Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza, sygn. A 223.